

ТВОРЧИСТЬ Л.-Ф. СЕЛІНА В КОНТЕКСТІ ІДЕЙНИХ ПОШУКІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Наталія Шапарєва

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
м-н Свободи 4, Харків, 61077, Україна;
e-mail: natasha.europe@mail.ru*

Творчість французького письменника Луї-Фердінана Селіна підлягає тлумаченню в контексті ідейних та естетичних пошуків французької літератури середини ХХ ст. Літературні тенденції цього періоду формувалися під впливом назрівання та розв'язання Другої світової війни. У літературних творах віддзеркалився заклик письменників до пробудження самосвідомості. Естетико-філософське обґрунтування людського існування розвивалось у руслі усвідомлення його абсурдності, що знайшло відображення у творах сучасників, які приділяють основну увагу внутрішньому світу розчарованого героя.

Ключові слова: Луї-Фердінан Селін, Друга світова війна, абсурдність, внутрішній світ героя.

Творчість французького письменника Луї-Фердінана Селіна (1894–1961 рр.) здебільшого присвячена подіям, які відбувалися під час Другої світової війни. Цей історичний період дуже яскраво висвітлений у художніх творах численних письменників, які, зі свого боку, були матеріалом для плідних досліджень закордонних та вітчизняних фахівців. Дослідження цього періоду можемо знайти у французьких літературознавців Б. Бланкмана [6], Р.-М. Альбереса [5], Ф. Амона [8], С. де Ліні [10] тощо. Серед вітчизняних дослідників цьому періоду присвятили роботи, серед інших, Л. Г. Андреєва [1; 2; 3], С. К. Криворучко [4]. Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що ім'я Л.-Ф. Селіна тривалий час замовчувалось через біографічні факти життя, однак без осмислення його доробку не може бути повним уявлення про історико-літературний процес, тому слід виокремити місце його творчості.

Мета нашого дослідження – окреслити ідейно-історичний контекст творчості французьких письменників середини ХХ ст., у якому формувався світогляд Л.-Ф. Селіна періоду Другої світової війни.

Модифікована на початку ХХ ст. естетично-художня платформа мистецтва об'єднала численні тенденції, напрями та течії. У теорії літератури їхню сукупність позначають спільним терміном модернізм. У розвитку нових тенденцій відбилися перегляд соціальної моралі, віри, занепаду соціальних, релігійних, моральних, родинних почуттів, відчуття метафізичної самотності та, зрештою, культ дії в середині століття.

Під впливом філософії А. Шопенгауера, ХХ ст. пройшло під знаком песимізму, що дало підґрунтя вважати, що людина існувала у світі, який, можливо, не був створений

для розуміння. Відповідно, все, що існує, припиняє бути раціональним. Поширюються ірраціональні цінності, бажання, інстинкти, почуття. У літературі ХХ ст. відбивається відчуття тривоги; релігійна віра більше не існує, віра в науку також зникла. Проявилася зневіра в будь-які філософські доктрини, оскільки філософія також перестала бути тією засадою, що давала змогу вести спокійне існування. Життя само мало відкрити свої шляхи. Згодом філософія перетворилась просто на заклик до життя та виявлення активної життєвої позиції. Відповідно, й література відмовилась від опису життя та переорієнтувалась на проживання життя у творі. Втілилася ідея Ф. Ніцше, що істинне знання криється в трагізмі, тобто в пережитому досвіді. Будь-який справжній життєвий досвід є набагато цінніший, ніж його ілюзія. Істина перебуває у трагічній конфронтації бажання та безкрайнього чуттєвого всесвіту [5, с. 29]. Отже, на передній план виступає особистий, суб'єктивний досвід. Для письменника головним стає "відчуті" свій час, епоху. У центрі уваги письменників опиняється внутрішній світ героїв.

Л. Г. Андреев нагадує про настрої, що панували в міжвоєнні часи: "Відчуття хиткості суспільства, невдоволення ним, бажання яких-небудь змін у письменників часто виражалось у крайньому суб'єктивізмі, в намаганні вирватися з полону суспільного життя, сховатися за естетичними та філософськими ідеями, що виправдовують цю втечу, цей відхід у "своє", незвичайне бачення світу" [3, с. 20]. Б. Бланкман, що провів масштабне дослідження історії роману, вважає, що "починаючи з М. Пруста, роман відходить від оповіді дії та прагне до вивчення станів свідомості, жертвуючи зовнішньою інтригою та роблячи акцент на філософській та естетичній осях" [6, с. 109]. Отже, акцент зміщується із зовнішнього до внутрішнього складника.

Наближення до середини ХХ ст. ще більше переконало суспільство в появі потенційної небезпеки, адже розв'язання Другої світової війни поставило нову загрозу, що вішувала людству постійний страх. Це страх перед атомною бомбою, яка здатна була вмиг докорінно змінити хід історії. Людина стала усвідомлювати, що життя припинило бути верховною цінністю; від знищення її відділяє лише якась мить та воля однієї людини. Життя перетворилось на мить між марно прожитим минулим та майбутнім, яке може ніколи не настати, бо ніщо не гарантує настання завтра, яке стало хитким та примарним. Ці обставини змусили людину переосмислити та переоцінити цінність людського існування. Пізніше ці ідеї синтезували Б. Клавель, М. Лелонг, Л. Лекуен, Ж. Жіоно, скрізною темою творів яких були орієнтація на пацифізм та антивоєнність.

Під впливом усвідомлення марності людського існування, Л.-Ф. Селін видає у 40–50-х роках низку творів, що викривають вади сучасного суспільства. "Паяци" (1944) продовжують історію героя, розпочату у "Смерті у кредит" (1936), який після поранення в Першій світовій війні опиняється в Лондоні в жорстокому світі проституції та наркотиків. У "Феєрії для іншого разу" (1952) автор у своїй звичній гротескній манері розповідає про декілька місяців своєї лікарської практики в Парижі перед вигнанням у Німеччину. У цьому творі письменник викарбовує свій власний стиль, який дослідники називають "селінівським", з притаманною йому музичністю та бурхливою уявою. У другій частині роману, що вийшла у 1954 р., Л.-Ф. Селін описує своє ув'язнення в датській в'язниці після завершення Другої світової війни та гнівно висловлює обурення несправедливістю та зрадою.

Починаючи з 30-х р. р., на думку С. де Ліні, в цю епоху нестабільності та невідповідності, “письменники вступають на шлях соціальних, психологічних, релігійних та філософських розмірковувань та започатковують новий гуманізм, що базується на відповідальності” [10, с. 136]. А. Мальро одним із перших усвідомив сенс участі кожної окремої людини у становленні майбутнього. Він наполягає на необхідності людини відмовитись жити абсурдно у світі трагічності, що пригнічує її. Дослідниця уточнює, що таке бачення світу відображається і в стилі письменника: часом “лапідарний та одночасно багатий на вражаючі деталі, а часом ліричний та чаруючий” [1, с. 137].

Письменники цього крила починають відверто проголошувати світ абсурдним, закликаючи до діяльності, до залучення, адже тільки активна життєва позиція може змінити світ на краще. Р.-М. Альберес вважає, що “А. Мальро має довіру лише в діяльність, бо вона єдина є виховною силою людини” [5, с. 17]. Даніель Ноні зазначає, що “А. Мальро бере участь особисто, як інтелектуально так і фізично, в боротьбі свого часу” [9, с. 399]. Основна тема творчості А. Мальро: людина може подолати своє смертне становище за допомогою революції або мистецтва, тобто виконуючи дію, масштаб якої перевищує масштаб її власного існування. Саме тому автор займає активну життєву позицію. Ж. Дормесон відзначає, що своєю творчістю “А. Мальро показав, що людина визначається не своїми мріями або розмовами, але діями” [7, с. 10].

А. Мальро замислюється над людським існуванням. Л. Г. Андреев зазначає, що письменник змальовує людину, що опинилась у порожнечі, в абсурдному світі, обличчям до єдиної беззаперечної істини – смерті [1, с. 130]. А. Мальро підхоплює думку Ф. Ніцше про смерть Бога, про скомпрометовані істини – відповідно, істинним представляється лише та енергійна дія, що вчиняється на межі смертельного ризику, в якому особистість може ствердити себе, створити ілюзію свого існування. [1, с. 130]. Безперечно, єдину цінність представляє саме людське існування, тому потрібно подолати це відчуття приреченості та абсурдності, що оволоділо західною людиною.

Наприкінці 30-х років письменники все сильніше стали відчувати напруження атмосфери у зв’язку із наближенням Другої світової війни. Вони по-різному підходили до вираження своїх настроїв у літературі. Одні, як свідомі громадяни, усвідомлюючи пропагандистську силу письменництва, приєднались до так званої “*littérature engagée*”, яку було б семантично невірно передавати українською мовою як “ангажовану” літературу. Це література, яка закликала до залучення до дії, до спільної справи пробудження самосвідомості. Такі активісти бачили лише таку діяльність спроможною подолати всеохоплююче лихо, що нависло над всією Європою. Серед них надзвичайно твердою життєвою позицією виділялись Веркор, Л. Арагон, Р. Вайян.

Діяльність письменників “*littérature engagée*” була особливою та плідною на початку війни, оскільки піднімала дух бійців та самосвідомість нації. Особливим відчаєм пронизані твори Веркора, який, як вказує Л. Г. Андреев, писав про ту “прірву, що розверзлася у французькому суспільстві”, та головне – він писав про “надію, яка згодом з’явилась у французів” [2, с. 486]. Ознакою людини він вважав “відмову від покірності” та “усвідомлення відповідальності” [1, с. 394]. Навіть після закінчення війни письменник ще не одноразово повертався до часів війни, особливо руху Опору, адже тільки в цих умовах “критерії оцінок” та “визначення людяності” “єдино надійні, неминущі” [1,

с. 394]. На думку дослідника, Луї Арагон також висуває на передній план позитивний ідеал, героїчну особистість, оскільки мистецтво Л. Арагона – це мистецтво, що виражає потребу в правді та доброті, що з найбільшою точністю відобразило “героїчний пафос” та “прогресивний смисл”, моральне значення дій підпільників-антифашистів, борців за мир, за незалежність та демократизацію Франції [2, с. 492]. Р. Вайян, на думку С. де Ліні, відстоював “мужність та завзяття комуністичних борців” [10, с. 140], але, за переконанням Р.-М. Альбереса, Р. Вайян висвітлював Опір не через “соціально-історичні засади”, а через персонаж, що представляє собою “активного епікурейця”, в якого громадянська боротьба є “природним способом самовираження” [5, с. 330].

Багато письменників на цій ниві вдалися до простеження абсурдності людського існування в силу подій, що опанували країною та світом. Найгучніше про абсурдність життя заявив А. Камю. С. де Ліні зазначає, що усвідомлення абсурдності життя, єдиною впевненістю якого є смерть, приводить А. Камю до думки, що людина повинна жити “безапеляційно” та отримувати радість від цієї землі: саме це є основною думкою його творів “Міф про Сізіфа” (1942), “Сторонній” (1942), “Калігула” (1944) [10, с. 137]. А. Мальро так само виборює необхідність людини відмовитись жити в абсурдності перед обличчям трагічного світу, який придушє її. Через свого героя Л.-Ф. Селін також зображує абсурдність світу та передає свій протест щодо війни.

Усвідомлення необхідності залучення до дій під час Окупації приводить Ж.-П. Сартра до розмірковувань про відношення людини з її свідомістю. На його думку, “залучатись” – це боротися проти небуття та відчуття абсурдності, яке воно викликає. Людина особисто вишукує сенс або брак сенсу життя, незалежно від будь-яких присудів або призначень. Її сутність впливає з сукупності її дій та має тенденцію бути плинною протягом усього життя. Ще у творах “Нудота” (1938) Ж.-П. Сартр розвиває ідею, що людина живе в абсурдному світі, який прирікає її на відмову від самої себе. Особистість не існує лише в собі, вона завжди існує щодо іншого. Нудота та страх виникають від усвідомлення, що людина перебуває в оточенні речей. За інтерпретацією Л. Г. Андрєєва, “існувати означає усвідомлювати, усвідомлювати наявність речей та присутність власної свідомості, яка набуває себе в цьому інтенціональному акті” [1, с. 141]. Дослідник продовжує, що усвідомлення абсурдності створює умови для протиставлення “свідомості” “світу речей”, оскільки свідомість – це “ніщо”, постійний вільний вибір. Саме свідомість є втіленням свободи, на яку приречений індивід в абсурдному світі.

Друга світова війна змусила певним чином еволюціонувати думку Ж.-П. Сартра, яка, за Б. Бланкманом, набуває гуманістичного відтінку: “існувати – це створювати смисл та залучатись, заповнюючи екзистенційну самотність колективною дією” [6, с. 138]. Тільки кожній окремій особистості належить створити свою долю, кожної миті роблячи свідомий вибір, та відповідати за хід історії як за свою власну долю. Відмова від дії має розцінюватися як згода на абсурд. Людиною стають завдяки своєму відношенню до “іншого та до світу, завдяки своєму вибору та способу використання своєї свободи” [10, с. 141].

Р.-М. Альберес особливо загостріє увагу на розмірковуваннях Ж.-П. Сартра щодо свободи. Будучи вільною, людина все-таки керується “моральними міркуваннями”, оскільки вона зобов’язана відповідати “історичним обставинам”, яких вона не може

проігнорувати [5, с. 298]. Свобода не є “внутрішньою чеснотою”, яка дозволяє “відсторонитись від нагальних ситуацій”, а радше здатність “долучитися до існуючої справи” і так будувати майбутнє. Отже, Ж.-П. Сартр намагається врятувати людину від своєї самотності та марності “культром дії”.

Літературні пошуки цього періоду орієнтуються на відображення світовідчуття людини, що опинилась закинutoю у світ, позбавлений Бога, надії, ворожий ідеалізові, який представ такою собі пустелею, в якій людина почуває себе в цілковитій самотності. Розчарувавшись в ілюзіях, які вона собі будувала, та у світові, який обіцяв добробут людства та райдужне майбутнє, людина змушена констатувати, що навколишнє середовище сповнено нудьгою та марністю. Пануючим стає почуття розчарування, що народжується від усвідомлення втрати ілюзій, на зміну яким прийшли байдужість та несправедливість.

Відчуття незгоди людини та реальності є провідною темою творчості А. Камю, який позначає це відчуття як абсурдність. Але в його творах воно втілюється не як філософія, а як почуття, умонастрій, як своєрідний “стан соціологічної та літературної чуттєвості” [5, с. 305]. Саме тому А. Камю змальовує зняковуїлу людину, що живе у світі, який, власне, не створений для неї, в якому ніщо не має їй допомагати або підтримувати. Він намагається розвінчати міф, що світ відповідає тим очікуванням, які людство на нього поклало. Найболючіше письменник переживає втрату сенсу існування; його думки зануренні, за словами Л. Г. Андрєєва, в “абсурд”, “всевладдя смерті”, екзистенційні відчуття “самотності” та “відчуження від зовнішнього світу” [1, с. 133].

Згідно з Л. Г. Андрєєвим, смерть є центральною точкою оповіді А. Камю. У цьому аспекті, творчість письменника є суголосною із загальними тенденціями першої половини ХХ ст. Тему смерті розвивали А. Жід, Ф. Моріак, А. Мальро, С. де Бовуар та багато інших поруч із численними авторами, що присвятили свою творчість Першій та Другій світовим війнам. Співвідносячи існування з неминучим фіналом, А. Камю впевнюється, що ніщо не має “значення та ціни” [1, с. 133]. Разом із ними С. де Ліні позиціонує і Л.-Ф. Селіна, в якого радикальний песимізм проявляється в переслідуванні ідеї смерті [10, с. 140]. Сама мова Л.-Ф. Селіна спрямована на вираження крайнього розчарування, збентеження, обурення. Темою смерті пронизані всі твори Л.-Ф. Селіна, адже, як зазначає Ф. Амон, “Л.-Ф. Селін, слідом за З. Фройдом, підозрював існування інстинкту вбивства та смерті, що є сучасною формою Зла” [8, с. 243]. Саме цим обумовлене песимістичне бачення письменником світу та сучасної цивілізації.

С. де Ліні вбачає вищою метою А. Камю подолання цього відчуття “абсурдності людського існування”, змінивши його на “схиляння перед людиною та світом”, адже саме це має на увазі гуманізм, що базується на “відповідальності” [10, с. 136]. Письменник проповідує віру у “солідарність”, спільність людських зусиль, яка здатна надати смисл життю.

С. К. Криворучко вбачає еволюцію героя А. Камю від “відкриття абсурду до гуманізму”, який простежується у вчинках особистості [4, с. 61]. Якщо у творах першого циклу герої відчувають “трагічність від власного зв'язку зі світом”, адже в них немає майбутнього: з абсурду формується “самотність” та “відчуження”, герой переживає власну “чужинність світу”, то в другому циклі герої “бунтують, не тікаючи від реальнос-

ті, не мирячись із нею, а самостверджуючись у ній: їхні вчинки доводять незалежність від суспільних забобонів та індивідуальну розкутість і свободу” [4, с. 61].

Друга світова війна пройшла для Л.-Ф. Селіна вельми неоднозначно. Якщо для багатьох співвітчизників він скоріш представляє собою зрадника, то для себе особисто він є жертвою. Через політичні уподобання у 1944 р. він був змушений втекти з Франції, укритися спочатку у Німеччині, де ховалися політичні діячі уряду Віші. Згодом, переживши численні атаки, злидні, образи та страхи, йому вдалося досягти Данії, де він сподівався почуватися в безпеці. Але його було заарештовано до данської в'язниці, де він провів півтора року. Отже, пережити війну ще не є запорукою упевненості в майбутньому, адже у в'язниці йому також довелося чимало страждати. Нарешті звільнившись, він повертається до Парижа, де його ніщо не чекає, його оселю розграбовано, майно утрачено, і в похилому віці довелося розпочинати життя заново. Досвід та пам'ять цих подій стали основою фінальної трилогії Л.-Ф. Селіна “Із замка інший” (1957), “Північ” (1960) та “Рігодон” (написаний 1961 р., виданий 1969 р.). У цих трьох романах письменник хронологічно описує події 1944–1945 рр., які мали місце в реальному житті автора, та які він втілює у сфері уявного.

Отже, в результаті аналізу творів письменників можна зробити висновок, що французька література доби Другої світової війни розвивалась у декількох векторах. Деякі автори пропагували залучення до активної дії. Письменники Руху Опору оформились у “ангажовану” літературу, що мала на меті пробудження самосвідомості. Інші, серед яких і Л.-Ф. Селін, висвітлювали абсурдність людського існування та дотримувались песимістичних настроїв. Історичні події Другої світової війни не залишали жодного байдужим, що по-різному втілювалося у творах письменників. Перспективою дослідження є вивчення літератури воєнної доби в інших франкомовних країнах Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Андреев Л. Г.* Зарубежная литература XX века : Учебник для вузов / [под. ред. Л. Г. Андреева] 2-е изд., испр. и доп. – М. : ВШ; Изд. центр “Академия”, 2000. – 559 с.
2. *Андреев Л. Г.* История французской литературы / Л. Г. Андреев, Н. П. Козлова, Г. К. Косиков. – М. : Высшая школа, 1987. – 543 с.
3. *Андреев Л. Г.* Французская литература, 1917–1956 гг. / Л. Г. Андреев. – М. : Высшая школа, 1959. – 263 с.
4. *Криворучко С. К.* Літературна творчість Сімони де Бовуар: еволюція художніх образів : монографія / С. К. Криворучко. – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 428 с.
5. *Albérès R.-M.* L'aventure intellectuelle du XX siècle. Panorama des littératures européennes / R.-M. Albérès. – Paris : Editions Albin Michel, 1969. – 512 p.
6. *Blanckeman B.* Le roman depuis la révolution française / Bruno Blanckeman. – P. : Presses Universitaires de France, 2011. – 264 p.
7. *D'Ormesson J.* Une autre histoire de la littérature française. Le roman au XXe siècle / Jean d'Ormesson. – France : Librio. Texte Intégral, 2001. – 160 p.
8. Le Robert des grands écrivains de langue française / sous la direction de Philippe Hamon et Denis Roger-Vasselín. – Manchecourt : Dictionnaires Le Robert, 2000. – 1522 p.
9. *Nony Danièle.* Littérature française. Histoire et anthologie / Danièle Nony, Alain André. – Paris : HATIER, 1987. – 464 p.
10. *Rousselot M.* La littérature française: auteurs, œuvres, genres et mouvements / Manuela Rousselot, Cécile de Ligny. – Paris : Editions Nathan, 1992. – 160 p.

Стаття надійшла до редколегії 17.10.2013
Прийнята до друку 10.01.2014

ТВОРЧЕСТВО Л.-Ф. СЕЛИНА В КОНТЕКСТЕ ИДЕЙНЫХ ПОИСКОВ ФРАНЦУЗСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ СЕРЕДИНЫ XX ВЕКА

Наталья Шапарева

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина,
ул. Свободы 4, Харьков, 61077, Украина;
e-mail: natasha.europe@mail.ru*

Творчество французского писателя Луи-Фердинана Селина подлежит интерпретации в контексте идейных и эстетических поисков французской литературы середины XX века. Литературные тенденции данного периода формировались под влиянием назревания и развязывания Второй мировой войны. В литературных произведениях отобразился призыв писателей к пробуждению самосознания. Эстетико-философское обоснование человеческого существования развивалось в русле осознания его абсурдности, что нашло отражение в произведениях современников, которые обращают особое внимание на внутренний мир разочарованного героя.

Ключевые слова: Луи-Фердинан Селин, Вторая мировая война, абсурдность, внутренний мир героя.

L.-F. CELINE'S OEUVRE IN THE CONTEXT OF IDEA SEARCH IN FRENCH LITERATURE OF THE MIDDLE OF THE XXTH CENTURY

Nataliia Shaparieva

*V. N. Karazin Kharkiv National University,
4 Svobody St, Kharkiv, 61077, Ukraine;
e-mail: natasha.europe@mail.ru*

The works by Louis-Ferdinand Celine are to be interpreted in the context of idea and aesthetic searches of French literature of the middle of the XXth century. The literary tendencies of this period were formed under the influence of Second World War approaching and deployment. The literary works reflected the writers' appeal to the awakening of self-consciousness. The aesthetic and philosophical ground of the human existence developed within the realization of its absurdity. This fact was reflected in the works of contemporaries that paid a special attention to the hero's inner world.

Keywords: Louis-Ferdinand Celine, Second World War, absurdity, hero's inner world.